

IJTIMOIIY CHEGARALANGAN LEKSIKANING SOTSILOGIYA FANIDAGI MUHIM ROLI

Raimova Nafosat Olimovna
O'zDJTU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy chegaralangan leksikaning sotsiologiya fanidagi o'ri va ahamiyati tahlil qilinadi. Ijtimoiy chegaralangan leksika jamiyatdagi muayyan ijtimoiy guruhlar tomonidan qo'llaniladigan til birliklarini o'z ichiga oladi. Mazkur leksik qatlam yoshlar nutqi, kasbiy terminologiya, sleng, jargon va argolar orqali namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida ijtimoiy leksikaning jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalanish, kommunikativ munosabatlar va madaniy identifikatsiyadagi roli o'rganildi. Natijada ijtimoiy chegaralangan leksika sotsiologik tahlil uchun muhim manba ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy leksika, sotsiologiya, sleng, jargon, jamiyat, kommunikatsiya, til va jamiyat.

Til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar tilshunoslik va sotsiologiya fanlarining muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Til insoniyatning asosiy kommunikativ vositasi bo'lib, u jamiyat taraqqiyoti bilan birga rivojlanadi. Jamiyatda mavjud turli ijtimoiy qatlamlar, kasbiy guruhlar, yoshlar, norasmiy jamoalar o'z nutqida o'ziga xos leksik birliklardan foydalanadilar. Bunday birliklar tilshunoslikda ijtimoiy chegaralangan leksika deb yuritiladi.

Ijtimoiy chegaralangan leksika muayyan guruh vakillarining dunyoqarashi, madaniyati va ijtimoiy mavqeini aks ettiradi. Shu sababli bu leksik qatlam nafaqat lingvistik, balki sotsiologik tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy chegaralangan leksika muayyan ijtimoiy guruh doirasida faol qo'llaniladigan so'z va iboralardir. U jamiyatdagi tabaqalanish va guruh identifikatsiyasini aks ettiradi.

Ijtimoiy chegaralangan leksika – bu muayyan ijtimoiy guruh doirasida faol qo'llaniladigan va umumxalq tilida keng tarqalmagan so'z va iboralardir. Unga sleng, jargon, argolar, professional terminlar va guruhga xos nutq birliklari kiradi. Masalan: **talaba nutqida:** sessiya, kredit, kontrakt; **tibbiyot sohasida:** diagnoz, terapiya, symptom; **yoshlar nutqida:** zo'r, gap yo'q, super.

Ingliz tilida ham shunga o'xshash birliklar mavjud: cool – zo'r, bro – do'st, boss – boshliq, chill – dam olish.

Bu birliklar ma'lum guruhga tegishlilikni ifodalaydi. Sotsiologiya jamiyat tuzilishi, ijtimoiy munosabatlar va guruhlar faoliyatini o'rganadi. Ijtimoiy chegaralangan leksika esa ana shu jarayonlarni tahlil qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Birinchiidan, ijtimoiy leksika jamiyatdagi tabaqalanishni ko'rsatadi. Har bir ijtimoiy qatlam o'ziga xos nutq birliklariga ega bo'ladi. Bu esa ularning ijtimoiy mavqeini belgilaydi.

Masalan, ilmiy muhitdagi terminologiya bilan oddiy kundalik nutq o'rtasida sezilarli farq mavjud.

Ikkinchidan, ijtimoiy leksika guruh identifikatsiyasini ifodalaydi. Inson o'z nutqi orqali qaysi guruhga mansubligini ko'rsatadi. Yoshlar slengi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Uchinchidan, ijtimoiy leksika madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Jamiyatdagi o'zgarishlar tilga bevosita ta'sir qiladi va yangi leksik birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Ijtimoiy chegaralangan leksika kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Muayyan guruh vakillari o'zaro tez va aniq tushunish uchun maxsus birliklardan foydalanadilar.

Masalan, shifokorlar o'rtasidagi professional terminologiya oddiy odamlar uchun murakkab bo'lishi mumkin, ammo mutaxassislar uchun bu tezkor aloqa vositasidir.

Talabalar orasida "sessiya boshlandi" degan ibora katta ma'no yukiga ega bo'lib, u nafaqat imtihon jarayonini, balki ma'lum psixologik holatni ham anglatadi.

Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi sleng birliklari tez tarqalmoqda: trend, layk, follower, blogger. Bu esa zamonaviy sotsiologik jarayonlarning tilga ta'sirini ko'rsatadi.

Til jamiyatning ko'zgusi hisoblanadi. Jamiyatda yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar bevosita til tizimida aks etadi.

Masalan, raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan yangi kasbiy va ijtimoiy leksika paydo bo'ldi: online, digital, streaming, content creator.

Bu birliklar nafaqat yangi tushunchalarni ifodalaydi, balki yangi ijtimoiy guruhlarning shakllanishini ham ko'rsatadi.

Sotsiologik nuqtai nazardan, tilni o'rganish orqali jamiyatning ichki tuzilishini chuqurroq anglash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy chegaralangan leksika sotsiologiya fanida muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. U jamiyatdagi ijtimoiy guruhlar, madaniy muhit va kommunikativ jarayonlarni aks ettiradi.

Mazkur leksika orqali jamiyatdagi tabaqalanish aniqlanadi, guruh identifikatsiyasi namoyon bo'ladi, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar kuzatiladi, kommunikativ munosabatlar samaradorligi oshadi.

Shu sababli ijtimoiy chegaralangan leksikani o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya fanining ham dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlari lug'ati. – Toshkent, 2002.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2010.
3. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics. – Oxford, 2010.
4. Crystal D. Language and Society. – Cambridge University Press, 2011.
5. Yule G. The Study of Language. – Cambridge University Press, 2014.